ԱՒՕՐԵՑԻՑ ՀԱՐՑԵՐ

ՄԻՏՔ ԵՒ ՍԻՐՏ

ՄԵՐ ՕՐԵՐՈՒ ՀԱՐՑԵՐՈՒՆ ԱՌՋԵՒ

Ծանօթութիւն. — *Երկիւրամեայ սա պատերազմին չարաչուք մարգարէն, Առեւտուրի Անկումը անունով իր գիրքին մէջ զոր առարտած է 1917ին, այսինքն առաջին աշխարհամարտին — գերմաններէն կ'ատենեմ բառը Weltkrieg — այն չրջանին երբ գերման ցեղին գերազանցութեան այնքան լաւ խնամուած միքոսը, եւրոպական ճակատամարտներու գաշտերուն երեսին կը թուէր ինքզինքը արդարացուցած ըլլալ, կը գուժէ երրորդ, չորրորդ աշխարհամարտներ, հարիւրը անցնող տարիներու թիւի մը վրայ, զանոնք, ինչպէս գիտէք, բնաջնջման պատերազմներ յորջորջելով։ 1939–40ին, երկրորդ աշխարհամարտին ճարտարապետը այդ մարգարէութիւնը վերածեց ահաւոր առուգութեան, բնաջնջումին ասպետութեան մէջ գերազանցելով նոյնիսկ թուքերը որոնք դեռ կը վարանէին մարտել առաջին աշխարհամարտին ընթացքին իրենց մագիստրոսական փառքը։ Բայց վայրագութեան վրայ զոհերու ողբը, դահիճներուն սիրտը հովացնող միամտութիւն մըն է, չատոնց ապացուցուած։ Երրորդ աշխարհամարտի նախամուտին, — ուրիշ բան չունի այսօր որակելու մղձաւանջը, կախուած քաղաքակիրթ աշխարհին գլխուն, խանձարուրին մէջը հիւլէական ռումբին սպառնալիքին, թուքերու բերանով քանի անգամ պահանջուած երկուան բարեկամները ըսպառազուսս ջնջելու — զոհուելիք ժողովուրդները կը թուին յատակ նշանակուած ըլլալ դահիճներու խզմտանքի տախտակին։ Մեր տառապանքը, մեր պատրանքներուն մէջ մեր չարաչար, յուսահատագին պարտութիւնը որքան դժնդակ ծանրութեամբ կը միլամտեն որպէսզի դեռ չարունակենք մեր վարձումը, ինչքան անկարող հաշտուելու սա բացարձակ ու աւելի քան պայծառ դատավճիռին, աշխարհի նոր կարգերուն «բանիւ» կամ լռութեամբ արտայայտիչներուն բերանէն։ Հարիւր յիսուն միլիոններոց հանրապետութեան մը մէջ, գրեթէ ոչ մէկ չչուկ՝ հարիւր տարի մարթուող ժողովուրդի մը հոգին, որեան իրաւունքները ճանչնալու։ Այսպէս կը մտածեմ արգիլուելով տարածուելէ ուրիշ այ դառնութեանց։ Տարիներով մեծ ազգերը մահը ապրեցան միասին աշխարհի բոլոր ռազմադաշտերուն վրայ, հասարակաց թշնամիին դէմ։ Ու յաղթանակէն վերջ պայքարի ընկերը անիրաւելուն պղտոր, անգութ քաղաքականութիւնն ալ չէ պատճառ որպէսզի աշխարհ վերածուի հակամարտ ճակատներու։ Անցեալ պարզուածին անգթութիւնէն ու իղձ իրողութեանց արձիւներուն որպէսզի տեսնէք թէ ինչ անուններու տակ այս ամէնը ապրիր են, գաղերով։ Տագնապներէն վերջ անհուն ընչաքաղցութիւնը, քաղաքակրթութեան ախոյեաններէն իւրաքանչիւրին խղճմտանքի բջիջներուն ընդելոյզ··· Երեք հարիւր տարի ազգ մը — արժանի ամէն յարգանքի, մարգկային քանի մը առաքինութեանց հանդէպ իր հզօր հաւատարմութեամբը, հաւաքական իր խղճմտանքին ներեց սակայն այդ ախորժակը, զայն camouflé ընելով հաւասարակշռութեան զրահակաւորութիւն որակումով հանրածանօթ վարդապետութեամբ։ Այսօր տարագին կ'ընկերացուի գաղափարաբանութեանց խառնակաւորութիւն մը։ Ու «սարիքը», այդ ամէնը պարածածկող, այդ ամէնը պերեւրթող, այնքան ճարտարութեամբ գործածելի համաձայն կարիքներու։ Չեն վախնար հին մաշած բառերէն, հերիք է որ գտնան ներկը զանոնք նորոգելու, իրրև նոր քչելու։ Այդ բառերէն մէկն է երկաթեայ վարագոյրը, բաժնող քաղաքակիրթ մարդկութիւնը զոյգ ճակատներու։ Չեմ պաշտպաներ ոչ սա ոչ ալ ան ճակատը։ Աւելի քան ստոյգ է որ երկաթեայ վարագոյրին եսին ինկող մարդկութիւնը կ'ապրի, առնուազն նոյնքան տառապագին որքան ասդին ինկած մասին վրայ։ Բայց ահա տարբերութիւն մը։ Երկաթեայ վարագոյրը փոխանակեցէք ոսկեայ վարագոյրով, երկաթէն ասդին մարգերու մարդը պիտակելու ու ըսէք թէ Բարիզի, Լոնտոնի, Հռոմի մէջ աշխատաւորը այդ ոսկին որոնց համար կը գիւէ։ Ահա մեր քաղաքակրթութեան ամենէն ժանգահար կեղծիքը։ Նոյն ու մեկ զրկանքը. ասդին

ալ անդին ալ, հաւատարապատիւ, համա-
տարած։ Եթէ երկաթեայ վարագոյրին ե-
տին տեղարիսմ կը գուշակենք, — իրաւը,
սուտը քան չեն փոխեր տակաւին ճակատա-
գրէն — ոսկիէ վարագոյրին ետին է որ կը
բռնանային մարդկութեան անունը առյաւէտ
արատաւորող սպանդին տխուր, բիւրիցս
տխուր կարիւնները, մարդասպան ցեղին խ-
րոնց մատուցած պղպատ ու ոսկի գուր-
գուրանքներով։ Ու տակաւին կրնամ ստեղ-
ծել քարիւղին ալ կըպ–Սիբիմները, այս
անգամ ցամաքներէն դէպի ծովը ... Այս
ամենէն առաջ ու այս ամենուն հետ ան-
մարդկայինը ան՝ օր, գերման գինուորա-
պաշտութեան, ծանօթ տարազով բռնապա-
կանութիւն — ինչ արագ թառամեցաւ սա
ամենազօր, կախարդական տարազը — տե-
սաքան Շիւենգլէր որուն իմացական փառքը
համազօր կրնայ նկատուիլ չգենուանները ներ-
կայնի անհուն փառքին, սա փղոտուծնե-
բուն համար ներքեւ թառամեցաւ ան
ամենազօր, կախարդական տարազը — տե-
սաքան Շիւենգլէր որուն իմացական փառք
համազօր կրնայ նկատուիլ չգենուանները ներ-
կայնի անհուն փառքին, սա փղոտուծնե-
բուն համար ներքեւ թառամեցաւ ան
ամենազօր, կախարդական տարազը — տե-
սաքան Շիւենգլէր որուն իմացական փառք
համազօր կրնայ նկատուիլ չգենուանները ներ-
կայնի անհուն փառքին, սա փղոտուծնե-
բուն համար ներքեւ թառամեցաւ ան
ամենազօր, կախարդական տարազը — տե-
սաքան Շիւենգլէր որուն իմացական փառք
համազօր կրնայ նկատուիլ չգենուանները ներ-
կայնի անհուն փառքին, սա փղոտուծնե-
բուն համար ներքեւ թառամեցաւ ան
ամենազօր, կախարդական տարազը — տե-
սաքան Շիւենգլէր որուն իմացական փառք
համազօր կրնայ նկատուիլ չգենուանները ներ-
կայնի անհուն փառքին, սա փղոտուծնե-
բուն համար ներքեւ թառամեցաւ ան
ամենազօր, կախարդական տարազը — տե-
սաքան Շիւենգլէր որուն իմացական փառք
համազօր կրնայ նկատուիլ չգենուանները ներ-
կայնի անհուն փառքին, սա փղոտուծնե-
բուն համար ներքեւ թառամեցաւ ան
ամենազօր, կախարդական տարազը — տե-
սաքան Շիւենգլէր որուն իմացական փառք
համազօր կրնայ նկատուիլ չգենուանները ներ-
կայնի անհուն փառքին, սա փղոտուծնե-
բուն համար ներքեւ թառամեցաւ ան
ամենազօր, կախարդական տարազը — տե-
սաքան Շիւենգլէր որուն իմացական փառք
համազօր կրնայ նկատուիլ չգենուանները ներ-
կայնի անհուն փառքին, սա փղոտուծնե-
բուն համար ներքեւ թառամեցաւ ան
ամենազօր, կախարդական տարազը — տե-
սաքան Շիւենգլէր որուն իմացական փառք
համազօր կրնայ նկատուիլ չգենուանները ներ-
կայնի անհուն փառքին, սա փղոտուծնե-
բուն համար ներքեւ թառամեցաւ ան
ամենազօր, կախարդական տարազը — տե-
սաքան Շիւենգլէր որուն իմացական փառք
համազօր կրնայ նկատուիլ չգենուանները ներ-
կայնի անհուն փառքին, սա փղոտուծնե-
բուն համար ներքեւ թառամեցաւ ան
ամենազօր, կախարդական տարազը — տե-
սաքան Շիւենգլէր որուն իմացական փառք
համազօր կրնայ նկատուիլ չգենուանները ներ-
կայնի անհուն փառքին, սա փղոտուծնե-
բուն համար ներքեւ թառամեցաւ ան
ամենազօր, կախարդական տարազը — տե-
սաքան Շիւենգլէր որուն իմացական փառք
համազօր կրնայ նկատուիլ չգենուանները ներ-
կայնի անհուն փառքին, սա փղոտուծնե-
բուն համար ներքեւ թառամեցաւ ան
ամենազօր, կախարդական տարազը — տե-
սաքան Շիւենգլէր որուն իմացական փառք
համազօր կրնայ նկատուիլ չգենուանները ներ-
կայնի անհուն փառքին, սա փղոտուծնե-
բուն համար ներքեւ թառամեցաւ ան
ամենազօր, կախարդական տարազը — տե-
սաքան Շիւենգլէր որուն իմացական փառք
համազօր կրնայ նկատուիլ չգենուանները ներ-
կայնի անհուն փառքին, սա փղոտուծնե-
բուն համար ներքեւ թառամեցաւ ան
ամենազօր, կախարդական տարազը — տե-
սաքան Շիւենգլէր որուն իմացական փառք
համազօր կրնայ նկատուիլ չգենուանները ներ-
կայնի անհուն փառքին, սա փղոտուծնե-
բուն համար ներքեւ թառամեցաւ ան
ամենազօր, կախարդական տարազը — տե-
սաքան Շիւենգլէր որուն իմացական փառք
համազօր կրնայ նկատուիլ չգենուանները ներ-
կայնի անհուն փառքին, սա փղոտուծնե-
բուն համար ներքեւ թառամեցաւ ան
ամենազօր, կախարդական տարազը — տե-
սաքան Շիւենգլէր որուն իմացական փառք
համազօր կրնայ նկատուիլ չգենուանները ներ-
կայնի անհուն փառքին, սա փղոտուծնե-
բուն համար ներքեւ թառամեցաւ ան
ամենազօր, կախարդական տարազը — տե-
սաքան Շիւենգլէր որուն իմացական փառք
համազօր կրնայ նկատուիլ չգենուանները ներ-
կայնի անհուն փառքին, սա փղոտուծնե-
բուն համար ներքեւ թառամեցաւ ան
ամենազօր, կախարդական տարազը — տե-
սաքան Շիւենգլէր որուն իմացական փառք
համազօր կրնայ նկատուիլ չգենուանները ներ-
կայնի անհուն փառքին, սա փղոտուծնե-
բուն համար ներքեւ թառամեցաւ ան

պահմ որ Բարլըմաններուն պատասխանատուութիւնը դիմաւորեն ուրիշ հաստատութիւններ ու րոնք մարդկութեան սրբազան յոյսերուն գիրագոյն ապաստարանը կը Ճան մինչեւ այսօր, Անկլօ-Սաքսոն մտաւորականութեան իրական արիապագոսը, այնինքն փառզանգը մարդոց որոնք իրական մշակոյթին ախոյեանները հզան, այնքան կանուխէն ազատ մտածողութեան, ազատ արդարութեան, ազատ ժողովուրդներու դատը պաշտպանով ու մարդերէ մարդոց յուսահատութիւնը յաղթելով սրբագրել, կարելի ազատութեան խորհրդանիշները դառնալով ուրիշ ժողովուրդներու մտայլապատ աւանդապահութեանց դիմաց։ Ի վերջոյ, Անկլօ-Սաքսոնները միայն անհոգի դիւանագէտներ, չհախնդիր հիւպատոսներ, քարիւղի փոխիր չեն, արտադրելու իրենց ծառայուն մշակոյթին արգանդներէն։ կան, — չեն կրնար չկենալ — ուրիշները, իրաւները եթէ կ'ուզէք, հարցաւոր միտքին, մերկ արտարութեան սրբազան կինուորները։ Մի ընդհանրացնէք այսօրուան անոնց անկարողութիւնը — արդիւնք Ջարիքին ուժերուն գերաճումին — յղացքին իսկ թշուառութեան խեցեվիրովը։ Նայեցէք պատմութեան անկէ սորվելու համար ոչ՝ իմաստասիրութիւն, այլ իրողութիւններ րոբ իմաստ, որ կը կազմէ մեր մշակոյթին ամենէն ազնուական հպարտութիւնը, աւելի ֆիչ անառուն ըլլալու մեր պատճառութեանց բազմանալը։ Ու ինչպէս ամէն դարու եղած է ձայնը այդ իմաստին մեծ նուիրեալներուն, այսօր ալ կը սպասենք որ երեւան գան անոնք Լանտոն, Նիւ Եորք, հակառակ փաստերու հերքումին։ Հարիւր միլիոն մարդ գոհութեամբ ոչ անոր համար որ managerներ իմաստասիրութեան մը գերիները դառնան ժողովուրդները։ Հոս կը յիշեմ պատմութեան մէջ իրր հակայ անբանութիւն առյաւէտ արձանագրուած իրողութիւն մը, ամերիկեան իմաստասիրութեան գլուխգործոց մէկ զառածումով ծագում առած։ Նախագահ մը (Հանրապետութեան) տապալելու համար քանի մը չնչին մարդիկ առած երու ամերիկեան Քոնկրէսին 1930ին ներոպան լքելու քաղաքականութեան մը պրոպականտը ըրին, իրը աւելի քան ստոյգ էր այդ ներոպային բախտը, քանի որ յաղթանակը գնուած էր այնքան սուղ և դառնաւոր մրցակցութիւն, նախանձ, փոխադարձ անվստահութիւն, տուելութիւն, մանաւանդ չհամապատասխանութիւն չէին կրնար կրկէս չիջնել յաղթանակը վերածելու համար աւհնէն անարգ պարտութեան։ Եւ որո՞նց կողմէ։ — Մարդո՛ց որոնք, պէտք է անդադար կրկնել սա ամօթակուռ ողբերգութիւնը, չզգենուլ ներկելու կամ յեղափոխական թերթերու խմբագրութիւնն ընելու և կամ պարզ մարդ մարթելու արհեստը հպարտութեամբ պիտի բերէին մարդկութիւնը վարելու սկզբունքներուն...։ Քանի տարին քա՛ւ, ցոյց տալու համար, աւա՛ղ, ընտրական յաղթանակի մը համար մարդկութիւնը բախտին ձգել, (որ կը նշանակէր գազաններուն յանձնել) ու ովկէանսէն անդին քաշուիլը ինչ հետեւանքներ պիտի ունենար։ Այդ օրերուն կէս հարիւր միլիոն էր գինը սա գաւանանութեան։ Քանի տարի վերջ, կրկին պատերազմ, որ, հզէք վստահ մինակ ներկարարէն չէ ճարտարապետուած այլ ծրագրակուտական ամերիկացիներէն։ Ու ձեզի կը ձգեմ մտապատկերել աւերածը մանչէն մինչեւ Վոլկա և մինչեւ Հերոչիմա, աշխարհի հինգ մեծ ցամաքներուն ու նոյնքան մեծ ջուրերուն երեսին, քաշուած արիւնին հեղեղը, մանաւանդ պարզուած հոգիկան անկումին անբմբռնելի դժոխքը, գերութեան, կեղրոնացման քէմբերէն, անթափութեան և հիւանդութեան մագիլներէն։ Ձգճմտանքի սա անդարման կոտրածը որ կը չարունակէ իր աւերը, ժամերը պահել տակաւին նոյնքան հզօր որքան էր քանդաժէտ այդ ապրեցութիւնը սպանդին բորբոքման օրերուն. քանի որ մարդիկ կը վախնան խաղաղութեան սեղանին իսկ մերձենալու։ Ու սպառնալուն չնչումը գաբերու քաղաքակրթութեանց արդիւնքներուն, որ 1950ի մարդոց մօտ կը փոխարինէ ինչ որ հին մշակոյթներուն կարելի չհն էր հասկնալուած... Ու կը մտածեմ, ծերակուտական պրոպաներուն, լոճերուն չիմարութիւնը, ոճրամտութիւնը ո՞ւր կը գատուի արդեօք այն միւսէն որ ահա երկու տարի կայ, կը յաւակնի խաղաղութիւն պատրաստել։ Վաչինկթընները, Վիլսընները, Ռուզվէլթները հզօր հանրապետութիւնը գլուխն է անցած տրտում, անփառունակ

խաչակրութեան մը, չահագործելով երկուսն փառաքանուած, այսօր հակառակորդ յայտարարուած կուսակցութիւնները, ամէնցնելով իրենց խրախան իմաստէն շատ անդին թերիւս իրաւ խստութիւններ, բռնութիւնները, բայց մոռնալով թէ այդ խստութիւնները օրքան մեղմ, սրբազան բաներու կը վերածուին երբ հաւիմատուին միակուռ, անխոնջ, բացարձակ գազանութեան, այն գազանութեան որ դարերով փղոսոսելու աւարքը ազգային մենաշնորհի էր վերածած և տակաւին այսօր փղով, թմրուկով կը սպառնայ անմեղ մարդեր սուրէ անցնել... Այդ մեր պապերը անխելք էին բայց կ'ըսէին բաներ որոնց իմաստութիւնը չենք սպառած հարիւրաւոր տարիներէ ասդին։ Մեծ ժողովուրդներն ալ կը պատժուին։ Աստուած ձիւնը կուտայ նայելով լերան հասակին։ Շփչենգլերի նման բնաչնչման գաղափար չեմ գուշակեր ես մարդկութեան իրրև ճակատագիր, աշխարհը մաքրելու համար ուրիշ ժողովուրդներէ և զայն յանձնելու գերման վայելումին։ Իմ մտքին մէջ պայծառ է ուղղակիորէն թերիւս փոքր ժողովուրդի մը որուն մէկ գաւակը, անակնկալ կամ կազմակերպուած ջանքի արդիւնք գիւտով մը, հիւլէին հանգերէն, անգունդներէն և կամ միջոցին մէջ ճամբորդ ուղեմոլոր ճառագայթներէն քանի մը հատի առանձնացնելով և քննելացումով, պիտի միլամէ, այս անգամ աչ թէ թուղթի վրայ, այլ երկրագունդի լման մակերեսին, վճռապէս չնչելու համար Արեւմուտը որ գաս չառներ, չի կրնար, երկկ գերմաներէն, այսօր եանկիներէն, վաղը ո՞վ գիտէ որոնցմէ։ Մի ըսէք թէ սեւ են այս տողերը։ Մտրհեցէք գժոխքին որ հոգին է գանոնք մասյլ կողովուրդներու մը հոս ներոդին։ Մեր պատերը այդ գժոխքը բնազանցորէն օգտագործելին։ Մենք անոնց թոռները երկու գժոխքներ պատրաստուր ենք ապրիլ, մարմինին ու հոգիին գժոխքները։ Մի ալ ամաչարէք իմացական ոսով և անկչիռ յոռետեսութիւն մը անուանել սա մտավիճակը։ Իմ ժողովուրդը մշուշներու չէ սպասարկած։ Իր նիւթեղէն գժոխքը անիկա յօդուած էր փոխակերպել առնուազն հեռատրախտի մը։ Հիմա, երբ երկինքը փլած է հիմնայատակ, ու մարդոց որդիները հազար կտոր կ'ըլլան երկիրը դրախտակերպելու, հիմա իմ ժողովուրդը, գէթ անոր մեծաւոր կէսը երազ կը վաճառէ, ապրիլ կարենալու համար։ Ու այս աշխարհին վրայ սպանդէ, կրակէ ու անասնութենէ դուրս որ եւ է դեր չարձանագրած հորդաններ կը կանչուին այդ դրախտին ճարտարապետութեան։ Ու լման աշխարհ այս անգթութիւնը անտեսելու քաղաքականութիւնը կը գործածէ մի ըսէք՝ ուրիշ բանի անկարող ըլլալուն, այլ ըսէք գաւանան մեղսակցութեամբը Իմացականութեան։ Ու երբ իմ մտքին կը բռնանայ աշխարհաղէտը, աւելի քան սուրէ, կը բռնանայ Բանէն պարտուած կիանքին անիմաստութենէն պարտադիր։ Սա ազէտին դիմաց Միտքին, մաշած բառով մը՝ Բարոյականին, աւելի փճացած ուրիշ բառով մը Մշակոյթին նահանջը, պարտութիւնը, անձնասպանութիւնը ուրիշ ողբերգութիւն։ Ու մոռնալ որ այսօրուան յաղթականները ոչ մէկ յանձնառութեան տակ էին յաղթութիւնը սա հունին քերելու։ Ու մոռնալ որ այսօրուան յաղթականները հանդիսաւորապէս պարտքեր էին ստանձնած, մարդկութեան խղճի բեմին առջեւ արտասանուած, անխրաւուած ազգերու իրաւունքները վերադարձնելու։ ազատութիւն չնորհելու ատոր արժանաւոր ժողովուրդներու։ Աւելի՝ իրենք իրենց մէջ իրարու հանդէպ սրգաբ ձեւլուն։ Մոռով պատրաստելք մայրաքաղաք մայրաքաղաք թափառող վարչապետներուն համուէն, ուրանք իրար խաբելու։ իրարու բաժիններուը խորելու, իրարու ահաւանները փչաթելելու պաշտօն մը կը հետապնդեն, այս հրապարակային դերասանութեան մէջ վատնելով թերիւս գերազանց չնորհներ, իմացական նուիրեան սա դիտապատ կործանումը և անոր գիակին վրայ միջկապաշտութեան սա խաղերուն մեր հազցուցած պատրանքներուն թշուառութիւնն ալ ուրիշ ողբերգութիւն։ Ըսի թէ յաղթական ժողովուրդներու ոչ Յոհրիզպատաններէն, ոչ օրկանններէն ոչ ալ յանձնաժողովներուն որ եւ է մէկէն ո՛չ մէկ ակնարկութիւն, ոչդադարած իմ ժողովուրդի տագամային օգուն առաջին վարագոյրը վերցած է երեք քառորդ դար առաջ։ Ջունիմ պատմելիք անուրջ յաղթութիւնը ոչ անոր համար որ 1940–45ի եղեռնը գերմաններով գործագրուած, կը

գերապանցէ թուքերուն հերոսապատումը։ այլ անոր համար որ իմ աչքիս առջեւ յաղթականներու ծովային, ցամաքային, օդային փոթորիկները հեղհեղօրէն կը հոսին դէպի անյագուրդ արգանդները Գազանապատնին։ Թէ յաղթանակին սա գառածումը գրեթէ հաւասարակաց է բոլոր յաղթականներուն, ոչինչով կը մեայ ընդունելի։ Գազաներպիները կը մղուին թագուկով և խելքով։ Ոչ բազուկը և ոչ խելքը չեն տկտրացած, տեղի տալու համար ստուերներուս սպասնալիքին որ մղձաւանջի մը նման կը ծռանայ ընդմէջ երէկուան կինակից-ներուն։ Վսեմ էին երբ ազան գազաններու գազանին դէմ, տարիներով արիւնեցան, այրեցան, ի վերջոյ յաղթեցան զգեստել անոր ահարկու նկատուած ուժերը։ Նսեմ են, աննկարագրելի աստիճանով մը երբ կը մոռնան ու կը պաւեն իրարու։ Գազանը գազան է միշտ։ Ու սա է սրդի մշակոյթը, հարիւր միլիոն գոհերու ոսկերոտիին վրայ ամբարձած։ Ահա մշակոյթը ուր աշխատանքը կապալի է ստեղուած, լման երկրագունդի երեսին, կէս հազարը հազիւ անցնող փոքրաթաններու յղփացումին (մէկը, ինծի պէս վրդովիալ մը, 1945ին տպուած գիրքի մը մէջ ընդգծագոյն հասարակութիւնը, իր արտադրութեան բոլոր միջոցներով և արդիւնքներով սեպհականութիւնը կը յայտարարէր վաթսուն ընտանիքներու. երբ գիտէինք որ Ֆրանսան սեպհականութիւն էր 200էն քիչ ասելի ընտանիքներու։ Այս հաստատութիւները Ֆաճբաստիիք թող չերեւին ձեզի։ Գամուրեցան բոլոր մեծ կայսրութիւնները նման սեպհականութիւններ էին), յօրացումին։ Նման մարդկութեան մը կեանքը։ Ի՞նչ հարկ հիւլէի, ռումբի, երկնային մարմիններէ clashի մը, մահուան անձանօթ հառագայթներու սպասել, նախատեսելու համար բնաջնջումներ։ Հին բառ մըն է արդարութիւնը, աւելի մաշած քան մուրացկանի գրպանակը։ Կ'ընդունիմ։ Անոր եղերական գործածումը սա տողերուն վրայ, անկրաւած, հիմնովին անարդարացած ժողովուրդի մը զանկին կողմէ աւելի քան աններելի միամտութիւն։ Կ'ընդունիմ։ Բայց պարտաւոր եմ յիշեցնել դէպքեր, եթէ ոչ վճիռներ, բոլորն ալ յաղթականներու արահետով ինկած պատմութեան դիւաններուն։ Ու պատմութիւնը եթէ չի կրկնուիր, չեն կրկնուիր անոր հերքումներն ալ։ Կ'ապրնանք բողոքէն։ Կ'ապրնանք խօսք, խոստում յարգելու աւազ տապետական հոգեբանութենէն։ Կ'ապրնանք՝ կարճ՝ արդար ըլլալու, արդարութիւն գործադրելու հնամաութենէն։ Ու այս ամենուն մէջ նորը արդարութեան անհետումը, արհամարհումը չի կազմեր սակայն։ Պէտք է համաձայն ըլլալ։ Բայց ինչպէս հաշտուիլ, մեր կարգերուն մէջ նորոգ մուտք գործող երեւոյթներու, երբ կը մերկացնենք ատոնք մատուցումին կեղծիքէն ու կը նայինք պարզ աչքերով...։ Ատենջմէ ապահովաբար փառաբանումը, քաջալերը, վարձատրումը մերկապարանոց անարդարութեան։ Պարպեցէք հոգէ մը իր սէրերը վայրագ սպանդով մը և յետոյ այդ հողերուն վրայ սէրերու չգոյութիւնը պատրուակ ընդունելով բաշխեցէք այդ հողերը աւազակներուն...։ Մէկ հատիկ չէ սա օրինակը։ Տարիներով անանձնացէք. յետոյ լուացուած ձեռքերով ներկայացէք դատարան, մեղադրելով ձեր զոհերը որ ձեզ մղած են անանձնացումին ու անցէք իրր ամենէն ազնուական ժողովուրդը...։ Ատենք քանի մը հարիւր տարի առաջ պարզ իրողութիւններ էին, այսինքն գիլուած անանունութիւններ։ Մեր օրերուն անոնց զգեցած սա կեղծիքն է որ կը մղէ մեզ յուսահատութեան։ Օ՛, ահաւոր քշուառութիւնը, սա իրողութիւնները գունաւորող պատրուակներուն։ Բայսմազան սաղրանքները սրոնք ծերակուտականներու, նախարարներու, վարչապետներու, նախագահներու ծաներ վարկերով վարշամակուած կը գրաւին գործօնութեան բեմերուն...։ Մեծատարած, անգնելի կեղծիքը քաղաքակրթութեան մուենետիկներուն, բոլոր ժողովուրդներէն, իրարու նմանակ։ 1915ին Թուքերը իրենց հերոսական ձեռքերով մորթուած հայ կիներուն մարմինները Ֆերաճկներու մէջ փաթթելէ վերջ, կը բերէին ցուցադրելու մկկրթներու հրապարակներուն իրր մորթուած քրքուհիներ։ Ու Իմմանուէլ Քանդի, վակներէ արեներակից սպաները այդ պատկերներուն լուսանկարները իրր անհերքելի documents կը ղրկէին գերման տեղեկութեանց դիւանին։ Գերման ժողովուրդը իր անսխալ, անկաշառ սպաներուն կողմէ մատուցուած սա

ՔՆՆ ԳՔԵԲ

ԳՐԻԳՈՐԻ ՆԱՐԵԿԱՑԻՈՑ

ԳԱՐՈՂ

ԱՍՍՑԵԱԼ Ի ՓԻԼՈՒՄՆ ԱՍԵՆՕՐԻՆԵԱԼ ՍՐ. ԱՐԱՄԵԱՆ

Ահա խոտագրին տակ Ս. Աբոտոյս Թ. 265 մագաղաթեայ Ձեռագրին մէջ ունիմ հետեւեալ Գաղթ, որ հարագատ կը թուի, դատելով Ս. Գր. Նարեկացիի ծանօթ երեք Գանձերուն հետ ունեցած բազմաթիւ նմանութիւններէն։

Ձեռագիրս ունի կարեւոր յիշատակարան մը ուր ալ զոր ատագործով կը նեւիայացնենք հոս։

Փառք ամենատուրը երրորդութեանն յաւիտեանս յաւիտենից ամէն։

Ի թուականին Հայոց ՉԿԴ [= 1314] ի թագաւորութեան Հայոց Օշնի և ի կաթողիկոսութեան կոստանդեայ հեռ. կատարուեաւ գրոցս Ծերեսս անգեալ աղաչեմ, որք հանդիպիք առերս գրոցս՝ յիշեցէք ի քարին զարժանին յիշման գոյամ Աւիծն վախէջայէն կիպրոսի որ է գուսար Գաւառն Հեթմոյ որ էր տէր Լամպրունին որոյ ազգմեցի նմա Տէր Աճ ամէն։ Եւ վերոյ գրեալ անինչայէն էր Հայոց թագաւորին վերոյ գրելոյն մօրքոյր, որ հրամայեաց լինձ մեզաւոր եւ անարժան գրչիս՝ այս-

պիսի յիշատակս չարայարել զերգս Սաղմոսաց եւ զայլս ըստ կարգի, որոյ Տէր Աճ վայելել տացէ զսա վերոյ գրեալ տացուղին ընդ երկայն աւուրս։ Եւ յետ աստեացս զանանց բարեան եւ զանճառելի երանութիւնն ուր տեսցեք ամենայն հաւաքեալ կանն։ Եւ որք յիշէք զվերոյ գրեալ տամ Աւիծն ծնողիւք իւրովք եւ ամենայն զարմիւք, եւ գուք յիշեալ լինիք յողորմութիւն Աճոյ որ է օրհնեալ յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն։

Գրեցաւ յընտիր օրինակէ առնա տարեալ յարուեստ գրչութեան ի կիպրոս կղզի ի քաղաքս Մաղուսայ ի վանքս Հայոց ընդ հովանեաւ սբ. Աճածնին եւ սրբոյն Ծոհա. աւետարանչի, ձեռամբ մեղաւոր հողոյ եւ անարժանի, Ստեփանոսի Գոյնեւրեիցւոց(*), որոյ ազգմեցի Գա. Աճ ամէն։

Գանձ անապական ծածկեալ սրբութեամբ, գերահրաչ եւ անարատ զարդարեալ մաքրութեամբ, սրբուհի եւ միշտ կոյս սբ. Աճածին Մարիամ, տաճար սիրելիր խոբան Աճագնակ երկնակատոյց եւ լուսազարդ, յորում հանգեցաւ փառաբանիչ սբ. Երրորդութեանն, գովաստանական ներբողիւք զեռահրաշ սրբասացութիւնան անլռելի ձայնիւ երգել քեզ ամէնօրհնեալդ ի կանայս. ահա ընկալցիս զաղերս եւ զպաղատանսդ մեր մատուցանել որդւոյ քոյ եւ Աստ. մերոյ, աղաչեմք։

Բախտան ցանկալի ընդունակ գովեստի մեծարեալ սրբութեամբ, զոր տէրդն տեբանց հայեցեալ ի բարձանց յօրինեաց տեղի հանգստարանի, որ ի ձեռն Աճախնամ գթութեանցդն Նորոգեաց ըզքեզ դարաստան փոխանակ Աճատունկ դրախտին Աստենայ. ծառդն կենաց եւ անմահութեան ի միջի քումդ անկեալ, ունելով ի քեզ զպատուղդն կենդանութեան որով Նորոգեցան տիեզերք ամենայն. վերակ գրեալ սրբութեամբ եւ արդարութեամբ ամէն։ օրհնեալդ ի կանայս. . . .

Ի քեզ կատարեցան տառք Աճախօս եւ ընտրեալ նախագուշակ մարգարէիցն, որ փոխանակ Եւայի գոլ ըզքեզ մայր կենդանեաց բանին Այ. որով Նորոգեցան ա-

---

հրէշային եղեռնագործութիւնները անչուշտ մտածեց խորհիլ յաւելումով։ 1853ին Հաւատարմութեան խրատուիչը, Կոմմարը չունէր գոյութիւն։ Բայց անկէ-ֆրանգ նաւատորմն ու բանակները էին որ պաշտպանական ժողովուրդին մայրաքաղաքը — Պոլիսը — պաշտպանելու համար, անցան Սեւ ծովը եւ գրաւեցին Սեւաստոպոլը։ Օ, մեռնինք, մեռնինք, չէք կրնար ինծ չգալ ու չփաթթուիլ ձեր արիւնէն ձեր իսկ գահիճներուն կոկորդին։ Սեւ մարգարէն որքան նորոյթէ ինկած կը թուի, նման թշուառութիւններ ողբալու և նման մարդկութեան մը յետսախաղաղ ընկումը գուժելու։

Ց. ՕՇԱԿԱՆ

(Շարունակելի՝ 3)

(*) Գրչին անունը ձեռագրին մէջ գիծուկէտ ծածկագրով է ճեռանկատած։